

SZLAVÓNIAI MAGYAROK

Mielőtt a szótárról szólnék, engedjék meg, hogy néhány szót mondjak a szótár anyagát szolgáltatató négy faluról.

Szlavónia négy magyar szigetfalva, Kórógy, Szentlászló, Haraszti és Rétfalu napjainkig az ősi, már rég letűnt múlt, életmód, gondolkodás, hitvilág, társadalmi berendezkedés és nyelv „lelőhelye” volt. Ez a négy falu Eszék-től délre, a Vuka folyó mentén, a rómaiaktól is emlegetett Palus Hiulca-Palacsza mocsár partján helyezkedik el. Az Eszék-től Vukovárig terjedő kb. 70 ezer katasztrális holdnyi, vadban gazdag, szigetekkel szabdalt ősmocsár táplálta, óvta a rászorulókat. A mocsár, a láp, a mocsári tölgyek, bükkösök rengetegei, az üde legelők ellátták minden szükségessel a halászó, pákászó, állattenyésztő, csekély földművelést űző lakosságot. De nemcsak táplálta az embereket a mocsárvilág, hanem óvta, bújtatta is a zavaros, háborús időkben. Csak az itteni emberek ismerték a lápi világ ösvényeit, a csatornákat, a csiklijáratokat. Jaj volt a betolakodónak! A mocsárt nem ismerő lovast lovával együtt nyelte el a könyörtelen láp. A török hódoltság idején a mocsarasodás még tovább fokozódott, mert a lakosság is, a török is elzárta a vizek folyását, így sok, addig vízmentes terület is víz alá került. De nemcsak a mocsár menti falvak lakóit védte a mocsár, hanem a távolabbi horvát falvak lakóit is, mert a testvérbarátsági viszony ezt így követelte meg.

A két-három méter mély mocsár lecsapolását 1830—36-ban kezdték el igazában, noha már előbb is voltak hasonló kísérletek. A végleges lecsapolást és a Vuka folyó szabályozását 1914-ben fejezték be. A szabályozás után az ott maradt nádat, sást több helyen meggyújtották. Két hétig éget éjjel-nappal a sok hulladék. Két hétig füst és láng uralkodott a tájon. Szörnyű volt hallani a tűzből menekülni akaró állatok halálordítását — mesélték idős adatszolgáltatóim, többek közt Kozár István, akinek hálával tartozom a sok adatért. Sokan nehezen bírták a szörnyű, idegtépő koncertet hallgatni, az idegeikre ment a pusztuló láp haláltusája. „Még a furulykba és bébujták vóna, hogy ne hajják!” A tűz elhamvadtával, a zsarátnok, üszök kihűltével megkezdődött a szűz föld feltérése, az uraság gépei föltörték az ekét még nem látott szűz területet, megkezdődött a „sárga arany”, a kukorica és a többi gabonafajta termelése.

Ebben a szinte áthatolhatatlan mocsárban, szigetszerű rezervátumban éltek, vészelték át a török időket ezek a középkori települések. Kórógyot pl. már 1290-ben említik az oklevelek. A török alatt a legtöbb telep lakosai elmenekültek vagy eltörökösödtek s Eszékre húzódtak — mondja Evlia Cselebi —, a falvakat felperzselték a török, s ma már csak a határnevekben él az emléküik, pl. Szőlőske, Asszonyfalva, Lánka, Nebojsza ma is használatos határnevek utalnak a hajdani falvakra. A megmaradt négy magyar falu kb. 1000—1000 lakossal a lápnek köszönheti fentmaradását. Itt a mocsár szélén, a távoli világtól elzárva, mindig ugyanazon a helyen élve, egymás között házasodva őrizték a középkorban kialakult hagyományos életmódot, a tradíciókat, életszemléletet és a sajátos ízű, patinás régi ízeket, színeket konzerváló nyelvjárást, melyet hallva úgy tűnik, hogy kódexirodalmunk nyelve szól hozzánk. Az Erdy-kódex írója, a Karthazi névtelen is innen, erről a tájról indult, sokszor és büszkén hivatkozott szlavóniai származására, szülőföldjére, Tótországra, ahogyan a középkorban Szlavóniát nevezték. Még a XX. század ötvenes éveiben is a régi kódex nyelvén szólaltak meg Kórógy, Haraszti, Szentlászló, Rétfalu magyarjai. Olyan szavakat, nyelvi fordulatokat, szólásokat, képzésbeli sajátosságokat hallhattunk tőlük, melyek már régen kivesztek a magyar nyelvből vagy soha nem is voltak meg. Még a századfordulón, az 1910-es években az egyik kutató, Garay Akos külön női nyelvről számol be, „fonográfra” veszi a különös dallamú, sziszegő, „pejpos” „kincöszkém” féle ejtést.

Mivel ezek a falvak sohasem éltek önmagukba süllyedve, a szomszédos horvát falvak lakóinak testvérbarátságát élvezve sokat tanultak azoktól. A pannon-balkáni világ aktív szereplőiként adták, kapták a tapasztalatokat, ami az életmódon, de a nyelv szokincsen is nyomot hagyott. Átvették a jónak, hasznosnak, kifejezőbbnek talált szót, részben eredeti formájában konzerválták, részben saját nyelvi törvényeik szerint alakították rajta.

Mielőtt átadnám a szót kedves kórógyi vendégeinknek, csak néhány tulajdonságára szeretném felhívni a figyelmet ennek a legősibb, leghívebben megőrzött, sajátos ízű, dallamú nyelvjárásnak.

Néhány ejtésbeli sajátosság:

1. Hosszú magánhangzók helyett kettős hangot hallunk: ao, ei, öü, ou, haosz, lou, kiep, gyiszöü.
2. Megmaradt az illabiális ä: käláp.
3. Zártabb hangot ejtenek: o—u; burogat, ruzsa; ö—ü: lüvök, bürfá; a—o: hovas, szomjos; é—i: nyíz, ídes.
4. Ö-znek: embör, gyerökcse.
5. A rövid magánhangzót megnyújtják bizonyos helyzetekben: tudom, tükötök.
6. az öregek (nőkl): pejpos ejtése különösen feltűnő: cs—c, s—sz: kincösz-kéim. (Moldvában hallani még ilyet.)
7. Hehezetes k, t, p: thanáorné.
8. Hosszú mássalhangzó helyett rövidet ejtenek: etem, itam (különösen Harasztiban).
9. N—ny: nyíz.

Ami a szókincset illeti, csak néhány vonást említenék:

1. Sok ősi szó maradt meg: rér, rérike — sógor; féléjjel, szenös ház — konyha; hurka=kolbász, madós epörnye=szamóca; bucól; apol=csókol.
2. Sok az átvétel, mert a szókincs a nyelvi rendszer legérzékenyebb része: szokak, trosil, kobila stb.
3. Szép újabb szavak: örömhálal, szerelmetlen.

Alaktani sajátosságok:

1. Kedvelik a kicsinyítőképzőket: kinyércse, hurkika, gyerökcse, lassikába.
2. Szeretik a gyakorló igéket: megszegyönget, bíztoogat.
3. Régi képzőket használnak: kapálat, aratat, nyerült, készült, rúgal, metel.
4. Van huzi, vonyi ragozás: mondi, írj stb.
5. Összevont múlt idő: vettem=vettem, üttem=ütöttem.

Mondattani jelenségek:

1. Általános alanyként az *ember* főnév helyett csilíd szót használnak: Sok mindönt kibír a csilíd.
2. Az öregek elhagyták a határozott névelőt: Szeretöm cukort.

A hangjelzés sajátos, éneklő.

A szótárban ennek a vidéknek, nyelvjárásnak, a nyelvjárást beszélő közösség nyelvének szókincset akartam regisztrálni. Szótáram nem ki-mondottan tájszótár, mert nemcsak tájszavakat, sajátos szavakat gyűjt össze, hanem a vizsgált nyelvi egység viszonylag teljes szókincset adja mesterem, Csüry Bálint *Szamosháti szótára* nyomán, tehát olyan szavakat is felvettem, mint pl. ajtó, ablak, szék stb.

A szótár készítése közben arra törekedtem, hogy a nyelvet mint élő nyelvet mozgásban, funkcionálásában mutassam be, nem pedig mint valami régi kövületet, mert ez a nyelvjárás is lépést tart a gazdasági, társadalmi, művelődési változásokkal — igaz nagy fáziseltolódással napjainkban erőteljes iramban köznyelvűsödik. Meg akartam mutatni az elmúlóban levő régi mellett a feltörekvő újat is. A szó használati-körére, stílusrétegére való utalással a szó funkcionálását akartam érzékeltetni. Ugyanakkor azt is meg akartam mutatni, hogy a vidék népeinek évszázados együttélése hogyan tükröződik az érzékeny szókincsben. Mindig arra törekedtem, hogy a szó mögött a beszélők szociológiai, néprajzi, művelődéstörténeti és egyéb vonatkozásait, azaz a szó mögötti társadalmat is meglátassam. A nyelvhez fűződő anyagi és szellemi, kulturális jelenségeket is regisztráltam, néprajzi magyarázatokat fűztem a szavakhoz, a szlavóniai népelet kisenciklopédiáját akartam megírni.

Munkámban mind a négy falu lakossága támogató, így mindnyájunk közös, kollektív alkotása a szótár. Ismételten köszönöm mindannyiuk megértését, támogatását, türelmét. Külön mondok köszönetet Bencze Sándornak a szótár gondos átnézéséért.

SZŐLŐSKEI ERZSIKE (KÓRÓGY)

„NE SZÉGYÖJJK A BESZÉDÜNKET!”

Mélyen Tisztelt Közönség! Kedves Penavin Olga tanárnő!

Szorongó szívvel állok itt ezen a helyen, hogy a meghívásnak eleget tegyek és szóljak valamit arról, ami alapanyagul szolgált annak a nagy munkának, melyet a *Kórógyi szótár* és egyéb dolgozatok szolgálnak. Hála-sak és büszkék vagyunk, hogy falunk nyelvi kincseinek örökségét láthatjuk feljegyezve a jelen és a jövő számára.

Ha nem lennék terhére a mélyen tisztelt közönségnek, elmondanék egyet-mást a kórógyi népszokásokból, melyek kihalóban vannak.

Elkezdem hát, és ha unalmas leszek, állítsanak le.

Valamiko Kórógyon őszko, miko kezdött érni a szőlő, az a szép meg jó szokás vót, hogy a lányok mentek őrizni a szőlőt. Az vót csak a jó élet! Mindön reggel vittünk főznievalót onnanhazil, korán, 5 óraok mentünk, mer a seregélyök olyanko a legjobban ellepik a szőlőt. Vót kotogónk, aval kotogattonk, pörgető is vót, aval meg végig-végigpörgetünk az úton, ijugatunk. Úgy ijögetők a seregélyöket, közben azt is üvöztük: „Ó, seregemadár, én vagyok a budár.” Reggelősbe mfg hívös vót, dógoztunk a szőlőbe, azuta kezdők főzni a délebédöt. Szoktunk főzni bobojólevet, pulyujuskát, kötöt tésztát, barátfület, szatarást, amit megkívántunk, ráértünk bajlónni vele. Kalács is vót, mindön nap. Csörige, fánk, csöpögötke, palacsinta, leveleske, amit a zsírba lehető sütni, me rejünk nem vót. Így a lányok a szőlőbe jól megtanilhattak sütni, főzni. Déluta vartunk, irtok a nótákat, emlékvörsöket meg déluta szoktak jünni a gyerkök a lányokho. Ha má messziről láttok hogy jün valaki, ekeztük ütett üvötözni, hogy: „Ó, gyere, gyere, X. Y. a párod!” Ki kinek a szeretője vót, aval üvötöték ki. Szüretko is az a sok lány egyik amásikat üvötöte ki, ijugatnak az úton is, ott is. Ez mind elmúlt, ezt többet nem lehet halani. Majnem mi vótunk az utók, akik pudárkodtonk, még az után való esztendőbe őrizte egy parti, azilta sinki se.

Nádkunyo vót, szép vijola előte, jó magos, korán vót kitüzel a piros lobogó, má meszünen lehető látni, hogy ott őrzik a lányok a szőlőt. De egy éjjel a kutya gyerkök meggyütötták, másnap szomorúan üldögéltünk, huy félbe kell hanni a pudárkodást. Hát jün-a szomszéd szőlő gazdája, Dani bacsika, szép ház gunyhója vót, hogy adni, őrizök tovább a szőlöt. E, megörültönk, mingyá kitzűtök a lobogót, megcsináltok a sporhelytöt. És